

Wojciech Zawadzki

Zgony Powstańców Listopadowych na Żuławach i Powiślu 1831-1832

Studia Elbląskie 12, 25-48

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZGONY POWSTAŃCÓW LISTOPADOWYCH NA ŻUŁAWACH I POWIŚLU 1831–1832

Powstanie listopadowe w 1830 roku, pierwszy samodzielny wielki zryw niepodległościowy Polaków w XIX wieku, ma wiele opracowań i edycji źródłowych. Bogatą literaturę ma także ostatni rozdział tej batalii – internowanie części polskiego wojska w Prusach¹. Pozostaje jednak nadal sporo pytań i wątpliwości, szczególnie natury politycznej, związanych z ówczesnymi relacjami prusko-rosyjskimi w kontekście powstania. Do dziś też nie jest znany los setek Polaków, którzy w 1831 roku zostali internowani w Prusach i nigdy nie powrócili do ojczyzny i rodziny.

Już w lipcu 1831 roku w Prusach znalazły się pierwsze polskie oddziały, uciekające z terenu Litwy. Jednak trzon armii polskiej pod dowództwem wodza naczelnego gen. Macieja Rybińskiego, podszedł w kilku punktach nad granicę pruską 5 października 1831 roku. Skapitulowało około 21 tysięcy żołnierzy, w tym około 2 tysiące rannych. Po samorozbrojeniu, mniejsze oddziały polskiego wojska odbyły konieczną kwarantannę w okolicach Brodnicy. Władze pruskie zdecydowały po kilku dniach o przerwaniu Polaków na Pomorze Gdańskie. Urzędnicy regencji kwidzyńskiej i gdańskiej, obawiając się kontaktów internowanego wojska z liczną miejscową ludnością polską, domagali się bezskutecznie przeniesienia żołnierzy w głąb Prus Zachodnich.

W dniach 12–19 października 1831 roku wojsko polskie czterema trasami poprowadzono do nowych miejsc pobytu, głównie na Żuławach. W ówczesnych powiatach gdańskim, malborskim, sztumskim i elbląskim znalazło się 17139 wojskowych (w tym 16107 podoficerów i żołnierzy oraz 1032 oficerów), a w powiatach kwidzyńskim, suskim, morąskim i pasłęckim zakwaterowano 841 oficerów. Sztab główny, między innymi z generałami Maciejem Rybińskim, Jakubem Lewińskim, Henrykiem Dembińskim i Józefem Bemem, znalazł się w Elblągu. Prusacy zorganizowali polskie szpitale i lazarety między innymi w Gdańsku, Sztumie, Nowym Stawie, Nowym Dworze Gdańskim, Malborku, Elblągu i Pasłęku.

* Ks. dr hab. Wojciech Zawadzki, ur. 1964 r. Od 1998 r. dyrektor Archiwum Diecezji Elbląskiej. Wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Elbląskiej, od 2011 r. pracownik naukowy WKSU w Warszawie. Autor wielu publikacji naukowych poświęconych przeszłości Prus.

¹ Na szczególną uwagę zasługuje publikacja Norberta Kasparka, w której zebrano literaturę przedmiotową. *Listopadowi żołnierze w Prusach Wschodnich i Zachodnich w latach 1831–1833. Wspomnienia i relacje*, wyd. N. Kaspark, Olsztyn 1992.

Dnia 1 listopada 1831 roku car ogłosił amnestię dla wszystkich żołnierzy i podoficerów Królestwa biorących udział w powstaniu. Generał pruski Krafft w imieniu króla rozkazał powrócić do Polski amnestionowanym żołnierzom i podoficerom. Termin wymarszu wyznaczono na 10 grudnia. Jednak znaczna część polskich wojskowych wzbriała się przed powrotem do kraju, spodziewając się na miejscu szykan i represji. W tej sytuacji znacznie usztywniło się stanowisko pruskie. Zagrożono, że oporni będą traktowani jak dezercerzy. Ostatecznie do 25 grudnia 1831 roku do Kongresówki przeszło około 12 tysięcy byłych powstańców. Dalsze prawie 3 tysiące ludzi przepравиło się przez granicę potajemnie. Inni udali się na Śląsk, do Wielkopolski lub wybrało emigrację we Francji. Ostatnia grupa najbardziej opornych Polaków w liczbie 3221 osób została siłą odstawiona do granicy w maju i czerwcu 1832 roku.

Mimo przemocy, latem 1832 roku pozostało w Prusach jeszcze kilkuset polskich żołnierzy. Wielu z nich osadzono karnie w twierdzy grudziądzkiej i na Biskupiej Górze w Gdańsku. W listopadzie 1833 roku wydalono ich drogą morską z Prus. Jednak według autorów niemieckich na stałe w Prusach Zachodnich osiedliło się nawet około 1500 dawnych powstańców listopadowych². Wielu z nich otrzymawszy zezwolenie władzy świeckiej i kościelnej zawarło w Prusach związki małżeńskie³.

W zachowanych katolickich księgach zgonów, z terenu archidiecezji gdańskiej i warmińskiej oraz diecezji elbląskiej i pelplińskiej, odnaleziono 100 informacji o zgonach dawnych powstańców listopadowych. Większość z nich zmarła na terenie Żuław Malborskich, a więc w okolicach tymczasowego pobytu wyznaczonego przez pruskie władze. Najwięcej, 53 polskich żołnierzy, umarło w szpitalu i lazarecie wojskowym w Malborku. W innych parafiach żuławskich odnotowano pojedyncze przypadki zgonów: Cyganek – 2, Kończewice – 1, Królewo – 1, Lichnowy – 2, Marynowy – 1, Mątowy Wielkie – 1. Kilka zgonów wojskowych polskich miało też miejsce na Powiślu: Dzierżgoń – 1, Krasna Łąka – 1, Stary Targ – 1, Sztum – 4. W Elblągu zmarło 16 internowanych powstańców, w zdecydowanej większości w elbląskim szpitalu (być może

² W Elblągu na stałe miało osiąść 50 a w Malborku 20 Polaków. *Listopadowi żołnierze*, s. 17–31; S. M i k o s, *Powstańcy polscy z 1831 roku internowani w twierdzy gdańskiej na Biskupiej Górze*, w: *Rocznik Gdański 1961*, tom 21, s. 39–50; t e n ż e, *Uczestnicy powstania listopadowego internowani na terenie Pomorza Gdańskiego w latach 1831–1833*, w: *Rocznik Gdański 1963*, tom 22, s. 165–167; M. J ó z e f c z y k, *Elbląg 1772–1850. Kościoły chrześcijańskie na przełomie dwu epok*, Pelplin 2000, s. 178–179.

³ Dzięki uprzejmości sztumskiego historyka Andrzeja Lubińskiego, w Archiwum Diecezji Elbląskiej znajduje się kilka kserokopii próśb o zezwolenie na zawarcie małżeństwa, przez dawnych powstańców listopadowych, kierowanych do biskupa warmińskiego. Prośby takie wystosowali: 1. 11 października 1840 roku w Kończewicach, Jakub Wasilewski, lat 30, syn Jakuba i Rozalii Tilendówny z Rychtynu koło Suwałk, z 1. pułku strzelców konnych, zamieszkały w Gnojewie 2. 1. października 1840 roku w Mątowach Wielkich, Wojciech Wyzgalski, ur. 16 kwietnia 1803 roku w Koninie, syn Andrzeja i Marcjanny, z 8. pułku z Modlina i Warszawy, zamieszkały w Mątowach Wielkich 3. 26 października 1839 roku w Kończewicach, Jakub Konopka, lat 30, syn Antoniego i Agnieszki z Turobina pow. lubelski, zamieszkały w Gnojewie 4. 14 stycznia 1841 roku Kończewice, Antoni Pruszyński, lat 28, syn Ignacego i Anny Lenartówny z Warszawy, z 5. warszawskiego pułku 4 kompanii, zamieszkały w Lisewie 5. 12 stycznia 1840 roku Postolin, Szczepan Głazewski, lat 29, zamieszkały Pulkowice 6. 18 stycznia 1839 roku Postolin, Józef Szarpiński, lat 29, zamieszkały w parafii postolińskiej 7. styczeń 1839 roku Postolin, Sylwester Leszczyński, lat 37, zamieszkały w Ryjewie 8. 25 listopada 1837 roku Postolin, Dominik Wierzbicki, lat 33, oraz Rozalia Sieraowska, oboje zamieszkali w Ramzach Dużych.

lazarecie). Na terenie diecezji warmińskiej największą grupę zmarłych odnotowano w szpitalu wojskowym w Braniewie – 8 osób. Po jednym żołnierzu zmarło w Barczewku i Fromborku. Jest też potwierdzony zgon jednego polskiego oficera w Gdańsku oraz jednego na terenie parafii w Giemlicach. Dwóch zmarłych odnaleziono także na terenie diecezji pelplińskiej, w Gniewie i Piasecznie.

Z całą pewnością zebrane dane metrykalne nie oddają rzeczywistej śmiertelności wśród internowanych Polaków. Brak niestety kompletu ksiąg zmarłych z lat 1831–1832 z wielu katolickich parafii w Prusach. W takich miejscowościach jak Pasłęk, Kwidzyn, Susz i Morąg, gdzie przebywała znaczna grupa żołnierzy, nie było wówczas katolickich parafii. Z oczywistych powodów wydaje się mało prawdopodobne, by ceremoniom pogrzebowym przewodniczyli miejscowi pastory ewangelicy. Zapewne prowadzili je katolicy kapelani wojskowi, kapelani lazaretów i szpitali lub duszpasterze przybyli z innych parafii katolickich, a ci nie mieli prawa prowadzenia metrykaliów. Zgodnie z katolicką zasadą *ubi factum ibi actum*, adnotacji o zgonach w metrykach dokonywali proboszczowie i tylko wtedy, gdy zgon i ceremonia pogrzebowa miała miejsce na terenie ich parafii.

O niepełnych danych związanych ze śmiertelnością polskich żołnierzy w Prusach, świadczy brak adnotacji o ofiarach pruskiej przemocy w Fiszewie. Rozlokowanych tam Polaków już od pewnego czasu szykanowano, lecz wielkie poruszenie wywołała informacja, że mają się udać do Nowego nad Wisłą. Niemiecka nazwa Nowego – Neuenburg, zabrzmiała dla internowanych jak Neidenburg – Nidzica, gdzie Prusacy wydawali polskich żołnierzy Rosjanom. Żołnierze zdecydowali się wyruszyć do Malborka, by prosić o pomoc gen. Schmidta. Wówczas, 27 stycznia 1832 roku, drogę Polakom zastąpił mały oddział pruskiej landwehry, który oddał salwę w grupę żołnierzy. Zastrzelono na miejscu 8 żołnierzy i podoficerów, a rannych zostało 12, z których rychło zmarła kolejna ofiara. Jedenastu rannych umieszczono w szpitalu w Malborku i tam zmarło od odniesionych ran trzech żołnierzy. Wszyscy oni zostali pochowani przez katolickiego kapłana w Malborku i dlatego zachowały się adnotacje metrykalne o tym fakcie. Byli to wojskowi z pułku 3 szaserów: Antoni Kukliński, Maciej Świder i Franciszek Piasecki. Choć sprawa fiszewska odbiła się głośnym echem w całej Europie, nie znajduje potwierdzenia, jak już wspomniano, w miejscowych metrykaliach. Zapewne zastrzeleni w Fiszewie polscy żołnierze, z motywów politycznych, pochowani zostali potajemnie, w nieznanym miejscu i bez rozgłosu⁴.

W żadnej księdze metrykalnej nie odnotowano także ofiar pruskiej represji w Elblągu. Zgromadzeni w tym mieście polscy artylerzyści, odmówili powrotu do Kongresówki i mieli być przeniesieni na nowe kwatery. Obawiali się jednak, że był to pretekst do całkowitego wysiedlenia ich z miasta. Dnia 22 grudnia 1831 roku gen. Georg Rummel skierował przeciw nim szarżę 1 pułku huzarów. Polscy pamiętnikarze odnotowali kilka ofiar śmiertelnych po polskiej stronie. Niestety nie znamy ich nazwisk⁵.

⁴ Nie ma jednej wiarygodnej listy zastrzelonych żołnierzy. Morcinek podaje zabitych: Jan Ciborowski, Wądołowski, Paweł Jancewicz, Stanisław Małachowski, Józef Grabowski, Sierpichowski, Łubiński, Pietras. *Elbinger Anzeigen* Nr 10, 04.02.1832; R. M o r c i n e k, *Uczestnicy powstania listopadowego 1831 r. w Elblągu i na Powiślu*, *RE* 2 (1963), s. 204; *Listopadowi żołnierze*, s. 28; B. C y g l e r, *Powstańcy listopadowi w Elblągu i na Żuławach*, Gdańsk 1986, s. 31; N. K a s p a r e k, *Zbrodnia w Fischau w 1832 roku*, *KMW* 1988, nr 3–4, s. 304–305.

⁵ S. M i k o s, *Uczestnicy powstania listopadowego*, s. 175; *Listopadowi żołnierze*, s. 27.

Wydaje się także mało prawdopodobne, by nie było w tym czasie zgonów wśród internowanych wojskowych w Tolkmicku. Zakwaterowano tam 59 oficerów, podoficerów i żołnierzy z pułku lekkiej artylerii pieszej, 94 z batalionu saperów i 105 z 2 baterii lekko konnej. Nie natrafiono jednak na żadne adnotacje o zgonach Polaków w parafii tolkmickiej⁶.

W odnalezionych powstańczych aktach zgonów duchowni katolicycy zawarli sporo wiadomości personalnych o zmarłych. Obok imienia i nazwiska, które niekiedy napisano w formie bardzo zniekształconej, zawsze podano wiek żołnierza. Najmłodszy z nich, Bartłomiej Babrocki miał zaledwie 17 lat, najstarszy Józef Smoliński lat 50. Zdecydowana większość powstańców umierając miała od 20 do 35 lat. Wszystkich pochowano na katolickich cmentarzach parafialnych, z udziałem miejscowego kapłana. Gdy na terenie parafii było kilka miejsc pochówku, określano dokładniej położenie cmentarza. Tak było w Malborku, gdzie prawie wszyscy zmarli spoczęli na cmentarzu nazywanym *Goldener Ring*⁷. Tylko jeden żołnierz, Juliusz Hulanicki, pochowany został w tym mieście na cmentarzu *Grossegeistlichkeit*. W Sztumie, gdzie był jeden cmentarz, dopisano adnotację, że groby powstańcze usytuowano przy krzyżu. W Dzierzgoniu pochowano powstańca na cmentarzu przy kościele św. Anny. Nie podano natomiast szczegółowego miejsca spoczynku Jana Wiśniewskiego. Zmarł on w Waplewie i tam go pochowano, choć nie było w tej wiosce cmentarza parafialnego. Nie można więc wykluczyć, że Sierakowscy użyli mu miejsca wśród swoich zmarłych.

Chociaż pruska propaganda wiązała niekiedy powstańców listopadowych z roznośzeniem w Prusach epidemii cholery, przeczą temu wpisy metrykalne. Owszem wielu powstańców zmarło z powodu cholery w trakcie powstania, lecz w chwili internowania, na początku października 1831 roku, choroba ta zbierała już od długiego czasu śmiertelne żniwo w całych Prusach. Co więcej, powstańcy zostali poddani długiej przymusowej kwarantannie w okolicach Brodnicy i z uwagi na ostry przebieg choroby, przypadki cholery zostały natychmiast wyeliminowane z oddziałów wojskowych. Nie ma więc wątpliwości, że jedyny zmarły na cholere powstaniec, Antoni Kiszczyński, zaraził się tą chorobą już w Elblągu. Powstańcy dziesiątkowani byli w pruskich szpitalach przez tyfus, dyzenterię, puchlinę wodną i suchoty⁸.

Kapłani sporządzający w latach 1831–1832 adnotacje metrykalne byli na tyle dokładni, że przy bardzo wielu zmarłych zapisali także szczegóły związane z pełnioną służbą wojskową. Zdecydowana większość zmarłych była szeregowymi żołnierzami, ale odnajdujemy w zapisach także 2 majorów (Stanisław Twardzicki, Mikołaj Pietruszewicz), 1 pułkownika (Antoni Puszet), 3 poruczników (Jan Brzeziński, Juliusz Hulanicki, Karol Karczewski), 1 podporucznika (Zenon Smoleński) i 1 podoficera (Franciszek Piasecki). Zmarli wojskowi w czasie powstania listopadowego należeli do następujących oddziałów:

⁶ R. M o r c i n e k, *Uczestnicy powstania listopadowego*, s. 206–210.

⁷ Dziś fragment ulicy Sienkiewicza.

⁸ Warto odnotować, że w świadomości ówczesnych Polaków, cholera słusznie wiązana była z wojskami rosyjskimi. Znamienny jest napis na nagrobku na cmentarzu karmelitów bosych w Czernej k. Krakowa: D.O.M. Tu leży Aleksander Błędowski generał wojsk polskich, którego nieprzyjacielskie kule miały, a cholera nieodłączna towarzysząca Moskali o śmierć przyprawiła (...). W. Z a w a d z k i, *Epidemie cholery wśród katolików Wielkich i Małych Żuław oraz Powiśla w XIX wieku*, SE 11 (2010), s. 29–34.

1, 2, 3 i 5 pułk strzelców, 2, 3, 8, 9, 11 i 21 pułk piechoty, 2, 4, 8, 9, 10, 12 i 16 pułk liniowy, 3 i 13 pułk ułanów, 4 pułk augustowski, 3 pułk piechoty z Wilna, pułk mobilnej artylerii.

Spośród zmarłych na Żulawach i Powiślu powstańców listopadowych, odnalezionych w katolickich metrykaliach, tylko jeden doczekał się opracowania pełnego biogramu – Antoni Kajetan Puszet (de Pujet). Urodził się 17 lutego 1782 roku w Gościeńczycach (woj. mazowieckie) w rodzinie Filipa Nereusza i Anny Doroty ze Strzemboszków. Dnia 15 stycznia 1807 roku wstąpił do wojska napoleońskiego w stopniu kapitana, z przeznaczeniem na adiutanta połowego gen. J. Espagne, dowódcy 3 dywizji kirasjerów. W 1807 roku brał udział w walkach pod Morągiem, obleganym Gdańskiem, pod Dobrym Miastem i Frydlandem. W kampanii 1809 roku w starciu pod Ennsdorf otrzymał postrzał z karabinu i pchnięcie bagnetem a następnie, dostał się do niewoli austriackiej, w której przebywał 5 miesięcy. Dnia 18 maja 1809 roku otrzymał Order Legii Honorowej. Po powrocie z niewoli uczestniczył w kampanii rosyjskiej 1812 roku, a następnie przedostał się do Niemiec. W bitwie pod Jüteborg (6 września 1813 roku) został ciężko ranny w nogę i wraz z bratem Janem dostał się do niewoli. Nie wszedł do czynnej służby w powstającej armii Królestwa Polskiego. Skierowany został na pobyt w departamencie warszawskim. Dnia 28 października 1816 roku został zwolniony ze służby wojskowej. W tym samym roku złożył egzamin na urzędnika leśnego i został nadleśniczym w Pilwiskach w powiecie mariampolskim. Potem przyjął obowiązki naddzierżawcy w ekonomii rządowej Antonowo w powiecie mariampolskim. Dnia 5 grudnia 1826 roku otrzymał potwierdzenie przez deputację Senatu Królestwa Polskiego tytułu barona. Po wybuchu powstania listopadowego został majorem w Komitecie Obywatelskim przy komisji obwodu mariampolskiego. Na przełomie marca i kwietnia 1831 roku wzniecił powstanie w obwodzie mariampolskim, ogłaszając się naczelnikiem powstania w woj. augustowskim. W wydanej odezwie powołał pod broń wszystkich zdolnych do jej noszenia, grożąc opornym karą śmierci. Puszet przeciął linię komunikacyjną z Petersburgiem znajdującej się w Królestwie Polskim armii rosyjskiej oraz przystąpił do zwalczania dokonywanych rekwizycji żywności i furazu. Formował oddziały piesze i konne, w pierwszym rzędzie ze straży leśnej i granicznej. Wspólnie z oddziałem majora Karola Szona zdobył Mariampol. Rozbił pod Gudelami naciągający z Kowna oddział nieprzyjacielski. Drugi atak na Mariampol dokonany 22 kwietnia 1831 roku zakończył się klęską. Puszet ścigany przez jazdę rosyjską schronił się za Niemnem, przyłączając się do powstania rosieńskiego Józefa Surkonta. Dnia 24 maja 1831 roku powrócił do woj. augustowskiego i tam kontynuował walkę o charakterze partyzanckim. Stoczył wiele potyczek z wrogiem. Oddział Puszetą został rozбит pod Białogrodami, a on sam w przebraniu przedostał się do Warszawy. Rozkazami wodza naczelnego z 11 sierpnia 1831 roku został awansowany na stopień pułkownika i odznaczony Złotym Krzyżem *Virtuti Militari*. W Warszawie przez kilka tygodni ciężko chorował, a po kapitulacji miasta wyczołgał się z wojskiem polskim przez Modlin i Płock w kierunku granicy pruskiej. Po internowaniu zamieszkał w Elblągu przy ul. Rybackiej 5. Zmarł na tyfus 20 października 1831 roku w Elblągu i został pochowany na cmentarzu parafii św. Mikołaja⁹.

⁹ Z. Zacharewicz, *Puszet Antoni Kajetan*, w: *PSB*, Tom XXIX, s. 435–437.

Zgony powstańców listopadowych, odnotowane w katolickich księgach metrykalnych na Żulawach i Powiślu

Nazwisko i imię	Wiek	Pochodzenie	Stopień i przynależność wojskowa	Data, miejsce, przyczyna zgonu	Miejsce pochówku	Uwagi	Źródło
Babrocki Bartłomiej	17	–	3 pułk strzelców	10.01.1832, la-zaret wojskowy w Malborku, puchlina wodna	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Baran Wawrzyniec	19	–	3 pułk strzelców	4.11.1831 szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Baranowski Andrzej	30	–	–	28.11.1831, Dąbrowa k. Lichnow, gorączka	Lichnowy	attest des bataillons Arztes Prochnów ⁹	ADEg, Lichnowy kzm 1827–1864
Bartnicki Stanisław ¹⁰	26	Busko ¹¹	3 pułk piechoty	18.11.1831, szpital w Elblągu, tyfus	Elbląg	–	ADEg, Elbląg kzm 1826–1845
Becker Gottlieb	26	Słupno (Stolp), pow. plocki	artylerzysta	19.12.1831, szpital w Elblągu, suchoty	Elbląg	–	ADEg, Elbląg kzm 1826–1845

⁹ Adnotacja w akcie zgonu.

¹⁰ Nazwisko w metryce zniekształcone – Bartnickigo, podobnie jak w prasowym nekrologu (Bartickigo). *Elbinger Anzeigen, Erste Beilage* Nr 5, 18.01.1832.

¹¹ W tekście zapisano błędnie – Bosko.

Nazwisko i imię	Wiek	Pochodzenie	Stopień i przynależność wojskowa	Data, miejsce, przyczyna zgonu	Miejsce pochówku	Uwagi	Źródło
Binkiewicz Ksawery	29	–	16 pułk liniowy	2.05.1832, lazaret wojskowy w Malborku, puchlina wodna	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Brożek Franciszek	21	–	9 pułk liniowy	24.11.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Brzeziński Jan	27	Warszawa	porucznik, 2 pułk strzelców, I kompania karabinów	14.01.1832, Braniewo	Braniewo	–	AAWO, Braniewo kzm 1817–1846, k. 130
Burkowski Michał	25	ur. Jamatów (Arensndorf), pow. Sulęcín	11 kompania, 3 pułk piechoty	6.06.1832, lazaret w Braniewie, tyfus	Braniewo	–	AAWO, Braniewo kzm 1817–1846, k. 134v
Czajor Bazyli	30	woj. krakowskie	–	22.10.1831, Cyganek	Cyganek	–	ADEg, Cyganek kzm 1827–1851
Dawidowski Bogumił	46	–	–	19.12.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Dąbrowski Franciszek	21	–	3 pułk strzelców	5.12.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832

Nazwisko i imię	Wiek	Pochodzenie	Stopień i przynależność wojskowa	Data, miejsce, przyczyna zgonu	Miejsce pochówku	Uwagi	Źródło
Dąbrowski Ludwik	21	–	8 pułk liniowy	2.12.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Dembicki Maciej	21	–	3 pułk strzelców	5.12.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Garbski Kazimierz	21	–	16 pułk liniowy	10.01.1832, lazaret wojskowy w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Gerbik Jan	20	–	12 pułk liniowy	16.11.1831, szpital w Malborku, dyzenteria	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Głąb Ludwik	34	–	–	25.12.1831, szpital w Malborku, suchoty	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Gotzelźeke ¹² Jakub	38	Dąbrowa, woj. augustowskie	strzelec z 1 pułku	11.12.1831, szpital w Elblągu, Schleifendes Fieber ¹³	Elbląg	–	ADEg, Elbląg kzm 1826–1845

¹² Nazwisko zniekształcone.

¹³ Prawdopodobnie tyfus lub dyzenteria.

Nazwisko i imię	Wiek	Pochodzenie	Stopień i przynależność wojskowa	Data, miejsce, przyczyna zgonu	Miejsce pochówku	Uwagi	Źródło
Górski Stanisław	25	Spollen ¹⁴ , woj. lubelskie	artylerzysta	12.12.1831, szpital w Elblągu, suchoty	Elbląg	–	ADEg, Elbląg kzm 1826–1845
Gubiński Jan	36	–	3 pułk strzelców	28.01.1832, lazaret wojskowy w Malborku	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Hulanicki Juliusz	21	–	porucznik, 12 pułk liniowy	28.10.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Grossegeistlichkeit	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Iryjey Józef ¹⁵	21	–	5 pułk strzelców	25.11.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Isterz Jan	32	–	–	24.12.1831, szpital w Malborku, puchliwna wodna	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Jachimowicz Wincenty	28	–	4 pułk liniowy	23.10.1831, szpital w Malborku, Stiehau/Stufau ¹⁶	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832

¹⁴ Nieustalone.

¹⁵ Nazwisko zapisano w formie zniekształconej.

¹⁶ Jednostka chorobowa nieustalona.

Nazwisko i imię	Wiek	Pochodzenie	Stopień i przynależność wojskowa	Data, miejsce, przyczyna zgonu	Miejsce pochówku	Uwagi	Źródło
Jakus Szymon	32	–	12 pułk liniowy	2.01.1832, lazaret wojskowy w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Jankowski Apolinary	18	–	–	3.11.1831 szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Janowicz Antoni	25	–	13 pułk ułanów	29.01.1832, lazaret w Braniewie	Braniewo	–	AAWO, Braniewo kzm 1817–1846, k. 130v
Jasiński Jan	19	–	2 pułk liniowy	2.12.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Jasizewski Kazimierz	36	powiat Wilno	–	7.02.1832, Gniew	Gniew	Pozostawił żonę i 2 córki	ADP, Gniew kzm 1776–1832, k. 341
Jastrzębski Jan	31	–	3 pułk strzelców	19.02.1832, lazaret wojskowy w Malborku, Blesit ¹⁷	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Jurkowski Paweł	20	–	9 pułk liniowy	17.11.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832

¹⁷ Jednostka chorobowa nieustalona.

Nazwisko i imię	Wiek	Pochodzenie	Stopień i przynależność wojskowa	Data, miejsce, przyczyna zgonu	Miejsce pochówku	Uwagi	Źródło
Kaczor Sebastian	25	–	16 pułk	5.11.1831, Jasna	Jasna		ADEg, Jasna kzm 1756–1841, k. 174
Kalinowski Albrecht ¹⁸	26	Galicja	–	21.09.1831, Kończewice, gorączka	Kończewice	–	ADEg, Kończewice kzm 1829–1844
Kalinowski Reinhold ¹⁹	31	Warszawa	–	15.11.1831, szpital w El- blągu, tyfus	Elbląg	–	ADEg, Elbląg kzm 1826–1845
Kaplan Jan	47	–	–	13.04.1832, Poliksy, k. Dzierzgonia	Dzierzgoń, cm. św. Anny	–	ADEg, Dzierzgoń kzm 1804–1845, k. 280
Karczewski Karol	27	syn właścicieli ziemskich Joachimima i Zofii Karczewskich z Ciepłowa w woj. sandomierskim	porucznik, 4 pułk augustowski	20.11.1831, Cedry Małe, suchoty	pogrzeb 23.11.1831 w Gremlicach	Szlachcic. Mieszkał w Cedrach Małych. Pozostawił rodziców, 4 braci i 3 siostry	AAG, Gremlice kzm 1824–1838, nr 188

¹⁸ Przypuszczalnie także polski powstaniec.

¹⁹ W akcie zgonu zapisano nazwisko – Kalnorowski, zaś w nekrologu zamieszczonym w prasie elbląskiej podano – Kalnowski. *Elbinger Anzeigen*, Erste Beilage Nr 5, 18.01.1832.

Nazwisko i imię	Wiek	Pochodzenie	Stopień i przynależność wojskowa	Data, miejsce, przyczyna zgonu	Miejsce pochówku	Uwagi	Źródło
Kiszczyński Antoni ²⁰	24	Kalisz	13 pułk ułanów	24.11.1831, szpital w Elblągu, cholera	Elbląg	–	ADEg, Elbląg kzm 1826–1845
Knalikowski Antoni	23	–	1 pułk strzelców	8.12.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Kopa Karol	28	–	10 pułk liniowy	21.12.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Kornacki Paweł	39	–	–	16.11.1831, Parszewo k. Lichnow, zapalenie płuc	Lichnowy	attest des bataillons Arztes Prochnów	ADEg, Lichnowy kzm 1827–1864
Kowalczyk Adam	18	–	9 pułk liniowy	12.11.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Kowalski Stefan	27	–	1 pułk strzelców	8.04.1832, Sztum	sztumski cmentarz przy krzyżu	–	ADEg, Sztum kzm 1811–1836

²⁰ *Elbinger Anzeigen*, Erste Beilage Nr 5, 18.01.1832.

Nazwisko i imię	Wiek	Pochodzenie	Stopień i przynależność wojskowa	Data, miejsce, przyczyna zgonu	Miejsce pochówku	Uwagi	Źródło
Krawiński ?	40	–	3 pułk	22.10.1831, szpital w Malborku, dyzenteria	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Krompol Julian	17	–	9 pułk liniowy	27.10.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Kuczyński Wawrzyniec	24	–	strzelec 4 kompanii, 21 pułku piechoty	11.11.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Kukliński Antoni	30	–	3 pułk strzelców	16.02.1832, lazaret wojskowy w Malborku	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Kuligowski Michał	30	–	8 liniowy pułk piechoty	2.12.1831, Klein Montauerfeld ²¹ k. Matów Wielkich, zapalenie płuc	Matów Wielkie	–	ADEg, Matów Wielkie kzm 1811–1868

²¹ Osada nie istnieje.

Nazwisko i imię	Wiek	Pochodzenie	Stopień i przynależność wojskowa	Data, miejsce, przyczyna zgonu	Miejsce pochówku	Uwagi	Źródło
Kutotowski Nikodem	29	–	3 pułk strzelców	16.12.1831, szpital w Mal- borku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Lubomirski Wincenty ²²	18	ur. we Lwowie, syn Michała i Marianny Lubomirskich z Sandomierza	–	05.10.1831, Lamkowo	Barczewko	Mieszkał w Lamkowie u rodziny Gerigków	AAWO, Barczewko kzm 1830–1835, k. 15v
Lukiński Aleksander	20	–	3 pułk ułanów	2.02.1832, lazaret w Bra- niewie	Braniewo	–	AAWO, Braniewo kzm 1817–1846, k. 130v
Majak Jakub	29	–	10 pułk liniowy	27.11.1831, szpital w Mal- borku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Makary Marcin	30	–	1 batalion 3 pułku	28.10.1831, Rybina, go- rączka	Cyganek	–	ADEg, Cyganek kzm 1827–1851
Makłosowicz Grzegorz	30	Grodno	13 pułk ułanów	9.02.1832, szpital w El- blągu, suchoty	Elbląg	–	ADEg, Elbląg kzm 1826–1845

²² Chociaż w metryce nie wspomniano o tym, ale zapewne był związany z powstaniem listopadowym.

Nazwisko i imię	Wiek	Pochodzenie	Stopień i przynależność wojskowa	Data, miejsce, przyczyna zgonu	Miejsce pochówku	Uwagi	Źródło
Marcinkiewicz Wincenty	37	Waschkewitz koło Rosana ²³	–	12.01.1832, ul. Królewiecka w Elblągu, udar mózgu	Elbląg	–	ADEg, Elbląg kzm 1826–1845
Mazowiecki Jan	22	–	9 pułk liniowy	7.12.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Mileczak Józef	18	–	3 pułk strzelców	5.01.1832, lazaret wojskowy w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Misera Paweł	30	–	4 pułk, 2 kompania	14.03.1832, Sztum, zapalenie wątroby	sztumski cmentarz przy krzyżu	–	ADEg, Sztum kzm 1811–1836
Momaniczuk Mateusz	23	–	3 pułk strzelców	6.12.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Muszyński Roch	20	–	3 pułk strzelców	8.12.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832

²³ Miejscowość nieustalona.

Nazwisko i imię	Wiek	Pochodzenie	Stopień i przynależność wojskowa	Data, miejsce, przyczyna zgonu	Miejsce pochówku	Uwagi	Źródło
NN Paweł	29	–	5 pułk strzelców	31.10.1831 szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Nowicki Kazimierz	25	Zager Opitzkischen Kreises, Salackischen Kirchspie ²⁴	–	26.02.1832, Piaseczno, gangrena	Piaseczno	–	ADP, Piaseczno kzm 1824–1847
Nowogurski Wincenty	21	–	9 pułk liniowy	1.12.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Orwitt Józef	32	–	3 pułk piechoty z Wilna	19.05.1832, lazaret w Braniewie	Braniewo	–	AAWO, Braniewo kzm 1817–1846, k. 134
Palewski Piotr	37	Warszawa	artylerzysta	8.03.1832, szpital w Elblągu, suchoty	Elbląg	–	ADEg, Elbląg kzm 1826–1845
Pawluk Jan	22	–	12 pułk liniowy	30.01.1832, lazaret wojskowy w Malborku	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832

²⁴ Nieustalone.

Nazwisko i imię	Wiek	Pochodzenie	Stopień i przynależność wojskowa	Data, miejsce, przyczyna zgonu	Miejsce pochówku	Uwagi	Źródło
Piasecki Franciszek	40	–	podoficer, 3 pułk strzelców	31.01.1832, lazaret wojskowy w Malborku	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Piasecki Sebastian	29	–	8 pułk liniowy	1.04.1832, lazaret wojskowy w Malborku, suchoty	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Piątek Jan	23	–	2 pułk liniowy	18.01.1832, lazaret wojskowy w Malborku, puchlina wodna	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Pietruszewicz Mikołaj ²⁵	47	–	major	12.11.1831, Krasna Łąka	Krasna Łąka	–	ADEg, Królewsko kzm 1775–1846
Polec Michał	29	–	12 pułk liniowy	2.01.1832, lazaret wojskowy w Malborku, puchlina wodna	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832

²⁵ Nazwisko występuje też w pisowni – Pietruszewicz. Należał do 3 pułku strzelców pieszych. Dnia 11 marca 1831 roku otrzymał Złoty Krzyż Virtuti Militari.

Nazwisko i imię	Wiek	Pochodzenie	Stopień i przynależność wojskowa	Data, miejsce, przyczyna zgonu	Miejsce pochówku	Uwagi	Źródło
Przybyłowski Szymon	19	–	1 pułk strzelców	5.01.1832, lazaret wojskowy w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Puszet Antoni ²⁶	49	Antonowo, pow. Mariampol, dep. Augustów	pułkownik	5.10.1831, Elbląg, ul. Rybacka 8, tyfus	Elbląg	Szlachcic (baron). Pozostawił żonę Zofię z Kochanowskich i syna	ADEg, Elbląg kzm 1826–1845
Raszyński Józef	32	woj. mazowieckie	9 pułk piechoty	5.11.1831 Jasna, zapalenie jelit	Jasna	–	ADEg, Jasna kzm 1756–1841, k. 174
Reszkiewicz Dawid	36	–	8 pułk piechoty	29.02.1832, lazaret w Braniewie	Braniewo	–	AAWO, Braniewo kzm 1817–1846, k. 131v
Romanowski Józef	19	–	16 pułk	23.12.1831, Sztum, gorączka	cmentarz w Sztumie przy krzyżu	–	ADEg, Sztum kzm 1811–1836, k. 188
Ropilewski Andrzej	22	ur. we wsi Marcinkowo, pow. Elk ²⁷	strzelec, 11 kompania, 3 pułk piechoty	16.10.1832, Stare Miasto w Braniewie	Braniewo	–	AAWO, Braniewo kzm 1817–1846, k. 137v

²⁶ *Elbinger Anzeigen*, Beilage zu Nr 95, 30.11.1831.

²⁷ W okolicach Elku znajduje się Marcinkowo w parafii Grabowo oraz Marcinkowo w parafii Kalinowo.

Nazwisko i imię	Wiek	Pochodzenie	Stopień i przynależność wojskowa	Data, miejsce, przyczyna zgonu	Miejsce pochówku	Uwagi	Źródło
Siekorski Józef	36	–	1 pułk strzelców	27.11.1831, Krasna Łąka	Krasna Łąka	–	ADEg, Krasna Łąka kzm 1780–1840, k. 93v
Siwek Jan	26	–	2 pułk strzelców	18.01.1832, lazaret wojsko- wy w Malbor- ku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Siwek Wincenty ²⁸	23	pow. warszaw- ski	11 pułk piechoty, 10 kompanii	23.10.1831, Marynowy	Marynowy	–	ADEg, Marynowy kzm 1807–1851
Skibarczyk Walenty	21	–	9 pułk liniowy	17.11.1831, szpital w Malborku, dyszenteria	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Smoleński Zenon ²⁹	23	–	podporucznik mobilnej artylerii	25.10.1831, Elbląg ul. Giermków 31, tyfus	Elbląg	Szałcic. Zgon stwier- dził dr Wo- łowski, lekarz polskiego sztabu	ADEg, Elbląg kzm 1826–1845
Smoliński Józef	50	–	1 pułk strzelców	13.12.1831, szpital w Mal- borku, suchoty lub nowotwór	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832

²⁸ W metryce zapisano zniekształcone nazwisko – Schywiek.

²⁹ *Elbinger Anzeigen*, Beilage zu Nr 95, 30.11.1831.

Nazwisko i imię	Wiek	Pochodzenie	Stopień i przynależność wojskowa	Data, miejsce, przyczyna zgonu	Miejsce pochówku	Uwagi	Źródło
Solek Antoni	25	–	4 pułk liniowy	19.07.1832, lazaret wojskowy w Malborku, suchoty	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Stemoin Łukasz	30	woj. sandomierskie (?Radów)	1 kompania, 2 pułk piechoty	2.06.1832, lazaret w Braniewie, puchlina wodna	Braniewo	–	AAWO, Braniewo kzm 1817–1846, k. 134v
Stolarczyk Antoni ³⁰	25	Łęczycza	pułk mobilnej artylerii	25.11.1831, szpital w Elblągu, tyfus	Elbląg	–	ADEg, Elbląg kzm 1826–1845
Suchonowski Michał	36	Falków, Kraków	–	19.12.1831, szpital w Elblągu, zapalenie płuc	Elbląg	–	ADEg, Elbląg kzm 1826–1845
Swoboda Stanisław	20	–	5 pułk strzelców	16.11.1831, szpital w Malborku, dyzenteria	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Szagałto Adam	19	–	3 pułk strzelców	3.12.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832

³⁰ W metryce zapisano nazwisko – Stolarzeck. *Elbinger Anzeigen*, Erste Beilage Nr 5, 18.01.1832.

Nazwisko i imię	Wiek	Pochodzenie	Stopień i przynależność wojskowa	Data, miejsce, przyczyna zgonu	Miejsce pochówku	Uwagi	Źródło
Świder Maciej	21	–	3 pułk strzelców, 1 eskadry	22.11.1832, lazaret wojskowy w Malborku, Blesirt ³¹	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Tapiack Maciej ³²	31	–	pułk mobilnej artylerii	26.11.1831, szpital w Elblągu, tyfus	Elbląg	–	ADEg, Elbląg kzm 1826–1845
Twardzicki Stanisław ³³	46	–	major	30.12.1831, lazaret wojskowy w Gdańsku	Gdańsk, par. św. Mikołaja	szlachcic, w Gdańsku mieszkał przy ul. Fleischergasse, pogrzeb 2.01.1832, miał matkę w woj. krakowskim w okolicach Olkusza	AAG, Gdańsk św. Mikołaja kzm 1812–1837, k. 42v

³¹ Nieustalone.

³² Nazwisko zapewne zapisane z błędem. Powinno być – Tajczak. *Elbinger Anzeigen*, Erste Beilage Nr 5, 18.01.1832; M. J ó z e f c z y k, *Elbląg 1772–1850*, s. 178.

³³ Należał do legii nadwiślańskiej. Dnia 3 października 1831 roku otrzymał Złoty Krzyż Virtuti Militari.

Nazwisko i imię	Wiek	Pochodzenie	Stopień i przynależność wojskowa	Data, miejsce, przyczyna zgonu	Miejsce pochówku	Uwagi	Źródło
Wardecki Michał	21	–	–	1.12.1832, Zajezierze k. Sztumu, kołtun (<i>plica polonica</i>)	cmentarz w Sztumskiej Wsi	–	ADEg, Sztum kzm 1811–1836
Wasiljewitz Rodszak ³⁴	35	–	6 pułk	2.02.1832, Frombork	Frombork	–	AAWO, Frombork, kzm 1758–1846, k. 271v
Wasieszulko Jan	28	–	1 pułk strzelców	27.11.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Westfal Samuel	27	Sonpohna ³⁵ , woj. płockie	artylerzysta	12.12.1831, szpital w Elblągu, tyfus	Elbląg	–	ADEg, Elbląg kzm 1826–1845
Wieczorek Jan	22	–	10 pułk liniowy	15.11.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Wierzbicki Adam	28	–	12 pułk liniowy	20.10.1831, szpital w Malborku, zapalenie płuc	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Wiśniewski Jan	38	–	–	31.08.1832, Waplewo	Waplewo	–	ADEg, Stary Targ kzm 1808–1874

³⁴ Podano w oryginalnym brzmieniu. Personalnia zapisano niewątpliwie błędnie.

³⁵ Nieustalone.

Nazwisko i imię	Wiek	Pochodzenie	Stopień i przynależność wojskowa	Data, miejsce, przyczyna zgonu	Miejsce pochówku	Uwagi	Źródło
Wrześniewicz Jan	20	–	5 pułk strzelców	4.11.1831, szpital w Malborku, tyfus	Malbork, Goldener Ring	–	ADEg, Malbork kzm 1826–1832
Żuk Jan	30	Wolkowysk	13 pułk, 2 eskadra	28.11.1831, Adamowo k. Elbląga, suchoty	Elbląg	–	ADEg, Elbląg kzm 1826–1845

**ABGÄNGE DER NOVEMBER-AUFSTÄNDISCHEN IM MARSCHLAND UND IN
DER WEICHELNIEDERUNG 1831–1832****ZUSAMMENFASSUNG**

1831 scheiterte der Novemberaufstand. Im Oktober 1831 wurden 20 Tausend polnische Soldaten in Preußen interniert. Sie wurden vor allem im Marienburger Marschland sowie in der Weichselniederung, und auch in Elbing, Tolkemit, Preußisch Holland, Marienwerder, Rosenberg und Mohrungen untergebracht. Nach ein paar Monaten kam die Mehrheit der polnischen Aufständischen ins polnische Königreich zurück, ein Teil wählte die Emigration, hauptsächlich in Frankreich. Eine nicht allzu große Gruppe von Soldaten blieb für immer in Preußen und gründete hier Familien. Wegen Entkräftung, Krankheiten und erlittenen Wunden starben in Preußen zahlreiche Teilnehmer des Novemberaufstandes. Der Beitrag befasst sich mit Gestalten von 100 polnischen Soldaten, die ihren Familien und ihrem Vaterland fern geblieben und in der Fremde gestorben sind.